

Walter Benjamin

KIRAKOM A KÖNYVTÁRAMAT

BESZÉD A GYŰJTÉS SZENVEDÉLYÉRŐL*

Felbontom a dobozokat és kirakom belőlük a könyvtáramat. Így. Tehát még nem soroltam be a könyveket a polcokra, a rend halk unalma még nem lengi körül őket. Ünnepléses léptekkel nem haladhatok el sorfaluk előtt, hogy jóakarátú hallgatóim jelenlétében fogadjam tisztelgésüket. Mindettől ne tartsanak. Arra kérem Önöket, kövessenek a kinyitott dobozok rendtelenségébe, ahol a padlót szakadt papírok borítják, lélegezzék be velem együtt a fűrészporsos levegőt, jöjjenek velem az éppen két évnyi sötétség után ismét napvilágra kerülő kötetek halmjai közé, hogy osztozzanak velem abban az egyáltalán nem elégikus, sőt inkább izgatott hangulatban, amelyet e halmok egy igazi gyűjtőben ébresztenek. Hiszen ilyen gyűjtő szól Önökhöz, aki tulajdonképpen csak magáról beszél. Nem lenne-e arcátlanság, ha látszólagos objektivitással és tárgyyszerűséggel fennhézva felsorolnám Önöknek könyvtáram legfontosabb darabjait és osztályait, vagy ha elmesélném keletkezési történetét, vagy élénk színekkel ecsetelném, milyen hasznos az író számára? Szavaimmal mindenesetre valami kevésbé rejtélyes, valami kézzelfoghatóbbat szeretnék elérni; szívügyem, hogy bepillantást engedjek Önöknek abba a viszonyba, amely a gyűjtőt a birtokában lévő állományhoz fűzi, de nem annyira a gyűjtemény birtoklásába, mint inkább a gyűjtés szenvedélyébe. És ezt éppen egy tetszőleges szempont, a megszerzés különböző módjainak részletezésével teszem. A lehetséges elrendezések számba vétele csak gátját szabja az emlékek szöködjének, amely minden gyűjtőt elér, aki a magáról beszél. Minden szenvedély határos a káosszal, a gyűjtőszendvedély az emlékek káoszával. Sőt többet mondok: a véletlen és a sors, amely beleszövődik az elmúlt dolgok felidézésébe, e könyvek megszokott összevisszaságában érzékelhető. Hiszen mi más lenne birtoklásuk, mint olyan rendtelenség, amely a megszokással oly otthonossá vált, hogy már-már rendnek érezzük? Biztosan hallottak már olyan emberekről, akik belebetegedtek könyveik elvesztésébe, és olyanokról, akik tolvajokká lettek, hogy megszerezzenek egyet. Ilyen dolgokban a rend egyfajta lebegés a mélység fölött. „Az egyetlen egzakt tudás, amely megadatik nekünk”, mondta Anatole France, „hogy ismerjük, melyik évben jelent meg a könyv, és milyen formátumban.” Valóban, ha bármit szembe szegezhetünk egy könyvtár rendezettségével, akkor az a szabályszerű annotálás.

Ezért a gyűjtő léte a rendtelenség és a rend szélső értékei között feszül dialektikusan.

Léte azonban természetesen sok mástól is függ. A birtokában lévő könyvhöz fűződő rejtélyes

viszonytól, amelyről később még szólni szeretnék. Azután: egy olyan viszonytól, amely nem a funkcionális értéket, tehát a hasznosságot és használhatóságot tünteti ki, hanem a színhelyet, és azt a színpadot tanulmányozza, szereti, ahol a dolgok sorsa játszódik. Ez a legvégső ígézet, amely beteljesedik a gyűjtőn, ez, amely az egyes embert bűvkörébe zárja, ahol azután, amíg az utolsó borzongás – a birtokbavétel borzongása – végigfut a hátán, megmerevedik. Minden, amire visszaemlékszünk, amit gondolunk vagy tudunk, talapzat lesz, keret, lábazat, a birtoklás lezárása. A kor, a táj, az előállítás, a korábbi tulajdonos – az igazi gyűjtő számára minden könyv esetében egyetlen mágikus enciklopédiában található, amelynek összessége maga a tárgy története. Itt, e vékony földszávon a nyomára akadhatunk, hogyan válnak a nagy fiziognómikusok – hiszen a gyűjtők a dologi világ fiziognómikusai – sorsfejtők. Csak egyetlen gyűjtőt kell megfigyelniünk, hogyan veszi kézbe az üveges könyvszekrény tárgyait. Alighogy a kezébe fogja, tekintete a megérintettségétől elmerül a távolban. Ennyit tudok a gyűjtő szenvedélyének mágikus oldaláról. – Habent sua fata libelli – ez a mondat, azt hiszem, általános érvénnyel szól a könyvekről. Könyvekről, tehát az *Isteni színjátékról*, vagy Spinoza *Etikájáról*, *A fajok eredetéről*, ezeknek megvan a maguk sorsa. A gyűjtő azonban másképp érti ezt a latin mondást. Neki nem a könyveknek van sorsa, hanem a példányoknak. És minden példány sorsában a legfontosabb esemény, ahogy találkozott övele, pontosabban a gyűjteményével. De minnek is beszélek annyit: egy igazi gyűjtő számára egy könyv megszerzése a könyv újjászületését jelenti. És éppen ettől válik a gyűjtő olyan gyerekesé, amit nála áthat az öregség. Mert a gyerekekben úgy van meg a képesség a lét megújítására, mintha az egy százszorosán élő, sosem elmúló gyakorlat lenne. A gyerekeknel a gyűjtés csak a megújítás egy módja, ahogy a tárgyak befestése, kivágása, a színik lekaparása is, és a gyermeki birtokbavétel egész skálája a megérintésig és a névadásig. Megújítani a régi világot – ez mozgatja a gyűjtő vágát, szert tenni az újra, és ezért a régi könyvek gyűjtése közelebb van a gyűjtés forrásához, mint a bibliofil reprodukcióké. És most arról ejtsünk néhány szót, hogyan lépik át a könyvek egy-egy gyűjtemény küszöbét, hogyan kerülnek egy-egy gyűjtő tulajdonába, röviden birtokbavételük történetéről.

Egy könyvhöz a legdicőségesebben az jut hozzá, aki maga írja. Vannak, akik meglepéssel követik annak a hatalmas könyvtárnak az emlékét, amelyet Jean Paul szegény kicsi iskolamestere, Wuz az idők során úgy alkotott meg, hogy minden művet, amelynek címe érdekesnek tűnt az összefoglaló katalógusban, saját kezűleg megírta, mert nem volt pénze megvásárolni. Az írók tulajdonképpen olyan emberek, akik nem szegénységből, hanem a megvásárolható könyvekkel szembeni elégedetlenségből írnak, mert azok nem tetszenek nekik. Ezt a meghatározást, Hölgyeim és Uraim, biztosan hóbortosnak tartják; minden hóbortos, amit egy igazi gyűjtő mond a saját szemszögéből. – A könyv megszerzésének szokásos módjai közül a gyűjtő számára a legmegfelelőbb, ha kölcsönkér egy kötetet, és azután nem adja vissza. A nagyformátumú könyvkölcsönzöt, amint látjuk, nemcsak az a buzgalom teszi született könyvgyűjtővé, amellyel a kölcsönként megkapartott javakat védi, és siketségével elhárítja a mindennapi jogi életének felszólításait, hanem sokkal inkább az, hogy ő maga sem olvassa el a könyveket. Tapasztalataim szerint gyakrabban történik meg, hogy valaki adandó alkalommal

* A fordítás alapja: Ich packe mein Bibliothek aus

In: Walter Benjamin: Kleine Kunst-Stücke, Insel-Verlag Anton Kipperberg, Leipzig 1990, S. 41-50.

© Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1972, Walter Benjamin: Gesammelte Schriften, Band IV.

mégis visszahoz egy kölcsönként könyvet, mint az, hogy a kölcsönkönyv olvasóra talál. Önök bizonyára megkérdezik, vajon a könyvgyűjtőkre általában is jellemző-e, hogy nem olvassák el a könyveket. De újdonság-e ez? Nem. A témakör ismerői igazolhatják, hogy mindez a legrégebbi időktől kezdve így van, és itt ezúttal csak France választ idézem, amelyet készenlében tartott azoknak a filisztereknek, akik könyvtárát megcsodálva végül föltették a kötelező kérdést: „és ezt Ön mind olvasta, France úr?” – „Még a tizedét sem. Vagy Ön talán naponta föltálatat magának a finom Sèvres-jébtől?”

Korábban egyébként tettem ellenpróbát is, mennyiben jogos ez a magatartás. Évek hosszú során át – gyűjteményem fennállásának hozzávetőleg az első harmadában – könyvtáram csupán két-három sornyra rúgott, amelyek évente csak centiméterekkel gyarapodtak. Ez volt gyűjteményem martialis kora, amikor nem vétetett fel olyan könyv, amelynek nem fogadtam tisztelgését, amelyet nem olvastam. És így terjedelme szerint talán sosem tettem volna szert olyan gyűjteményre, amelyet már könyvtárnak lehet nevezni, ha nem jön az infláció, amely egyszerre a dolgokra irányította a figyelmet, és a könyveket tárgyi értékké, de legalábbis nehezen hozzáférhetővé tette. Nekem mindenesetre így tűnt Svájcban. És valóban ott rendeltem meg, a tizenkettedik órában, az első nagyobb könyvszállítmányt, és akkor még olyan pótolhatatlan dolgokat sikerült megkaparintanom, mint a *Kék lovast* vagy Bachofentől *Tanaquil legendáját*, amelyeket soha többé nem adtak ki. – Nos, talán úgy gondolják, ennyi kiterő és kerülő után végre rátérhetünk a könyvszerzés széles útjára, a vásárlásra. Valóban széles út, de nem kikövezett. A könyvgyűjtő vásárlása csak nagyon kevésbé hasonlít egy diákéra, aki tankönyvet vesz magának, vagy egy lovagéra, aki ajándékot keres kedvesének, vagy egy kereskedelmi utazóéra, aki a következő vonatútját szeretné megrövidíteni. Legemlékezetesebb vásárlásaimra utazások alkalmával került sor. A szerzés és a birtoklás lényegében harcászati cselekedet. A gyűjtők olyan emberek, akikben fejlett a vadászösztön; ha egy idegen várost meghódítanak, tapasztalataik szerint a legkisebb antikvárium is lehet erőd, a legfélreesebb papírüzlet pedig hídfőállás. Oh, hány város nem hajolt meg támadásaim előtt, amikor könyveit akartam elhódítani.

A legfontosabb vásárlások közül persze csak kevés történik egy kereskedésben tett látogatás alkalmával. A katalógusok sokkal jelentősebb szerepet játszanak. És ha a vásárló a katalógusból megrendelt könyvet mégannyira ismeri is, a példány mindig meglepetés marad, a rendelés pedig hazárdjáték. Érzékeny csalódásokban és boldog rátalálásokban lehet része az embernek. Így például emlékszem, hogy gyermekkönyv-gyűjteményembe csak azért rendeltem meg egy színes képekkel illusztrált kötetet, mert Albert Ludwig Grimm meséit tartalmazta, és mert a könyv a thüringiai Grimma városkájában jelent meg. Ismerünk azonban egy Grimmában kiadott meséskönyvet, amelyet éppen Albert Ludwig Grimm jelentetett meg. És ebből a könyvből az az egyetlen példány maradt fenn, amely a birtokomba került, és 16 képével az egyedüli tanúja a nagy német illusztrátor, Lyser kezdeti kísérleteinek, aki a múlt század közepe táján Hamburgban élt. Nos, a nevek összecsengésének pontosan utánajártam. Felfedeztem Lyser egy másik munkáját, mégpedig egy olyan művet – *Lina meséskönyve* –, amely minden életrajzírója előtt ismeretlen volt, és a mostaninál, az elsőnél, kimerítőbb magyarázatot érdemel.

De az értékes könyvek megszerzéséhez nem elég csupán a pénz vagy a szaktudás. Sőt e két dolog együtt sem elégséges egy igazi könyvtár megalapozásához, amely egy kicsit mindig átláthatatlan és egyedi. Annak, aki katalógusokból vásárol, a pénzen és a szakértelmen kívül jó szaglással is rendelkeznie kell. Évszámok, helységnevek, formátumok, a korábbi tulajdonos, kötés stb., ezeknek az adatoknak beszédeseknek kell lenniük a számára, és nemcsak szárazon önmagukban, hanem össze kell csengeniük, és az összecsengés harmóniája, tisztasága alapján a gyűjtőnek fel kell ismernie, hogy egy-egy könyv illik-e gyűjteményébe, vagy sem. – És az árverések megint másfajta képességeket igényelnek. A katalógus olvasójához ilyenkor egyedül a könyvnek kell szólnia, és esetleg a korábbi tulajdonos személyének, ha ez megállapítható. Aki egy árverésen be akar kapcsolódni a licitálásba, tekintetét egyszerre kell a könyvre és a konkurensekre vetnie, ezenkívül elég hűvös fejjel kell gondolkodnia, a küzdelemben nem szabad elveszítenie ítélőképességét, amint ez nap mint nap előfordul, hogy végül, a licitálás megfelelő pontján, többet kínáljon, mint amennyit ellenfele éppen akkor adna a könyvért, ezzel megállásra kényszerítse őt, és a magas összeggel befejezze a licitálást. Mégis a gyűjtő legszebb emlékei közé tartozik az a pillanat, amikor odalép egy könyvhöz, amelyre sosem gondolt és mégcsak nem is kívánta, és mert olyan kiszolgáltatottan és elhagyatva hever ott a nyilvános könyvpiacon, visszavásárolja szabadságát, mint az Ezeregyéjszaka meséinek hercege a szép rabszolganőét. A könyvgyűjtő szerint ugyanis a világ minden könyve az ő polcán nyeri vissza szabadságát.

Legizgalmasabb árverési élményem emlékeként a több sort kitevő francia könyvek közül még ma is messze kiemelkedik könyvtáramban Balzac *Peau de chagrinja*. 1915-ben történt a Rümangyűjtemény árverésén Emil Hirschnél, aki könyvek dolgában egyike a legnagyobb szaktekintélyeknek, azon felül igen előkelő kereskedő. A kiadvány, amelyről szó van, 1838-ban jelent meg a párizsi Place de la Bourse-ben. Amikor a példányomat kézbe vettem, nemcsak a Rümangyűjtemény bejegyzési számát láttam, hanem annak a könyvkereskedésnek a címjegyét is, ahol az első tulajdonos több mint 90 évvel korábban a mai árnak körülbelül egy nyolcvanadéért megvásárolta a kötetet. I. Flanneau papírkereskedése. Boldog idők, amikor ilyen pompás kiadványokat – hiszen a könyv metszeteit a legnagyobb francia grafikusok és a legnagyobb metszők készítették – még papírkereskedésekben árultak. De hadd meséljem el, hogyan jutott a könyv a birtokomba. Emil Hirschnél előzetesen megtekintettem a gyűjteményt, 40 vagy 50 kötetet vizsgáltam meg, ezt azonban izzó vággyal, hogy soha többé ne kelljen letennem. Eljött az árverés napja. A véletlen úgy hozta, hogy az árverési tájékoztatóban azt jegyezték a *Peau de chagrin* példánya elé, hogy a különnyomat teljes illusztrációját Kínában készítették. A licitálók egy hosszú asztal két oldalán ültek; velem átlósan szemben az a férfi, akire minden új tárgynál a tekintetek szegeződtek: az ismert müncheni gyűjtő, Simolin báró. Az előző kikiáltási tárgyat nagyon megszerette, és mert akadtak ellenfelei, hamar éles harc bontakozott ki, amely az egész árverés legmagasabb árához vezetett, a tárgy több mint 3000 birodalmi márkáért kelt el. Senki sem számított ilyen magas összegre, mozgolódás támadt a jelenlevők között. Emil Hirsch azonban ügyet sem vetett erre, és az összegyűltek általános figyelmetlensége közepette áttért a következő tételre. Kikiáltotta az árat, a szívem a torkomban dobogott, és mivel világosan tudtam,

hogy a jelenlevő ismert gyűjtők közül senkivel sem vehetem föl a versenyt, egy kicsit rátettem. Az árverés levezetője azonban, anélkül, hogy a teremben lévők figyelmét kérte volna, a „senki többet” szokásos kiáltása és három koppantás után – úgy éreztem, mintha egy örökkévalóság telne el közöttük – lezárta a licitálást. Másnap délelőtt azután látogatást tettem a zálogházban, de ez már nem tartozik a történethez, ehelyett inkább elmondom, mit tartok az árverések gyengéjének. A dolog tavaly történt egy berlini aukción. Minőségét és anyagát tekintve igen vegyes könyvsorozatot kínáltak, közülük csak néhány okkultista és természetfilozófiai mű érdemelt figyelmet. Licitáltam néhány könyvre, de észrevettem az első sorokban egy urat, aki minden alkalommal csak az én ajánlatomra várt, és már meg is tette a magáét tetszőleges magasságban. Miután meggyőződtem tapasztalatom igazáról, minden reményem elszállt, hogy ma enyém lehet az a könyv, amelyet a leginkább szerettem volna. Johann Wilhelm Ritter 1810-ben Heidelbergben megjelent kétkötetes munkája volt, a *Töredékek egy ifjú fizikus hagyatékából*. E művet soha többé nem adták ki, pedig az előszót – amelyben a kiadó elhunyt, névtelen barátja emlékének ajánlva, aki nem más, mint ő maga, elmeséli saját életét – mindig a német romantika legjelentősebb személyes prózai írásának tartottam. Abban a pillanatban, amikor kikiáltották a könyvet, megvilágosodott előttem, mit kell tennem. Elég egyszerű: mivel ajánlatom a könyvet biztosan annak az úrnak a kezére játssza, nem volt szabad licitálnom. Némaságot kényszerítettem magamra. Reményeim valóra váltak: érdeklődés hiányában a könyvet visszavonták. Okosnak láttam, hogy még néhány napot várjak. És valóban, amikor egy héttel később portyámra indultam, megtaláltam a könyvet az antikváriusnál, és miután bebizonyosodott, hogy más nem érdeklődik iránta, elfogadta ajánlatomat.

Mi minden tolu az ember emlékezetébe, ha egyszer bemelegszik a dobozhalmok közé, hogy a könyveit egy álló nap, pontosabban egy álló nappal és éjszaka alatt kirakja belőlük. Semmi sem mutathatja világosabban a kirakodás izgalmát, mint az, hogy milyen nehéz abbahagyni. Délben kezdtem, és éjfélre járt, amikor eljutottam az utolsó dobozokig. Ekkor azonban két kifakult kartonlap akadt a kezembe, amelyek tulajdonképpen nem kerülhettek volna egyik dobozba sem: két ostyakehely-fedő lapocska, amelyeket édesanyám ragasztott gyerekkorában, és amelyeket én örököltem. Egy gyermekkönyv-gyűjtemény csírái fakadtak belőlük, amely még ma is folyamatosan gyarapszik, ha már nem is az én kertemben. Nincs olyan élő könyvtár, amely nem foglal magában néhány könyvet a határterületekről. Nem feltétlenül ostyakehely-fedők vagy emlékkönyvek, kéziratok vagy könyvtáblák, belső oldalukon pandektákkal illetve bölcsességekkel: van, aki röpcédulákat és prospektusokat gyűjt, mások fellelhetetlen könyvek kéziratfakszimiléjét vagy gépiratát, de leginkább újságok alkotják egy könyvtár hasábszerű határait. De visszatérve azokra az ostyakehely-fedőkre, az öröklés a legnyomósabb oka, hogy valaki könyvtárat alapítson. Hiszen a gyűjtő tulajdonával szembeni magatartása abból a kötelességérzetből fakad, amellyel a tulajdonos tartozik tulajdonának. Ez a legtisztább értelemben vett örökös magatartás. Ezért egy gyűjtemény legkitüntetőbb címe az, hogy örökölhető. Amikor ezt mondom, – ezt tudniuk kell – teljes mértékben átérzem, hogy a gyűjtésben benne lévő képzeletvilágnak ez a fejleménye sokukat megerősíti meggyőződésében, hogy ez a szenvedély

időszerűtlen, és sokukban megerősíti a bizalmatlanságot a gyűjtő típusával szemben. Semmi sem áll távolabb szándékaimtól, mint hogy megingassam Önökben ezt a meggyőződést és bizalmatlanságot. Legföljebb egyetlen dolgot jegyezhetek meg: a gyűjtemény mint olyan elveszíti értelmét, ha elveszíti szubjektivitását. Bárcsak a nyilvános gyűjtemények szociálisan feddhetetlenebbek, tudományosan hasznosabbak lennének, mint a magángyűjtemények – a tárgyak jogai csak ezekben érvényesülnek. Másrészt jól tudom, hogy ama típus fölött, amelyről beszéltek, és amelyet, egy kicsit hivatalból, képviseltem, eljárt az idő. De amint Hegel mondja: Minerva baglya csak a sötét beálltával kezd röpködni. Csak akkor fogják megérteni a gyűjtőt, ha az utolsó is kihal.

Mire az utolsó dobozt is félig kiürítettem, már régen elmúlt éjfél. Más gondolatok töltenek el, mint amelyekről beszéltem. Nem gondolatok; képek, emlékek. Városok emlékei, amelyekben oly sok mindenre leltem: Riga, Nápoly, München, Danzig (Gdansk), Moszkva, Firenze, Basel, Párizs; Rosenthal müncheni álmának emléke, a danzigi emeletes torony, ahol az elhunyt Hans Rhaue lakott, Süßengut dohos könyvespincéi, a Berlin N; azoknak a helyiségeknek az emléke, ahol ezek a könyvek álltak, müncheni diákszobám, a bemi szoba, a Brienzi tó partján elterülő Iselt erdő magánya, és végül gyermekszobám, ahonnan csak négy vagy öt származik abból a több ezer kötetből, amelyek felém tornyosulnak. A gyűjtő boldogsága, a magánember boldogsága! Egyetlen arc mögött sem keresték olyan keveset, és közben senki sem érezte magát kellemesebben, mint ő, aki a bolond álarca mögött tovább folytathatja rosszhírű életét. Hiszen bensőjében szellemek, vagy legalábbis szellemcskék ütötték fel tanyájukat, akik gondoskodnak arról, hogy a gyűjtő számára, és itt az igazi gyűjtőre gondolok, amilyennek lennie kell, a birtoklás legyen a legmélyebb viszony, amely az embert a dolgokhoz fűzheti: nem azért, hogy a dolgok benne életre keljenek, ő maga lakik bennük. Így mutattam be egy ember könyvekből épített házát, és most eltűnik benne, ahogy illik.

Schein Gábor fordítása